

SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ: CO VÍME Z VÝZKUMNÝCH STUDIÍ

SEXUAL EDUCATION IN THE FAMILY: WHAT IS KNOWN FROM RESEARCH STUDIES

LENKA KAMANOVÁ

Abstrakt

Předložený text je teoretickou studií, která zprostředkovává poznatky o sexuální výchově v rodině, jež jsou známé ze zahraničních výzkumů na toto téma. V příspěvku jsou hledány odpovědi na to, zda sexuální výchova v rodinách probíhá či nikoliv. Pokud ano, tak co je jejím obsahem a čím je tento obsah ovlivněn. Zajímáme se rovněž o specifika sexuální výchovy v rodině a roli samotných rodičů při sexuální výchově v rodině. V úvodu textu je vymezen pojem sexuální výchova a pojmy související (sexuální komunikace, sexuální socializace).

Klíčová slova

sexuální výchova, sexuální výchova v rodině, obsah sexuální výchovy, role rodičů při sexuální výchově v rodině

Abstract

This theoretical study examines findings of foreign research studies on sexual education in the family. The study seeks to examine whether sexual education takes place in the family, what its content is, and what influences this content. It further explores the specific issues associated with sexual education in the family and the role of parents in the education process. The introduction of the study defines sexual education and other related terms such as sexual communication and sexual socialization.

Keywords

sexual education, sexual education in the family, content of sexual education, role of parents in sexual education in the family

Úvod

Text se zabývá sexuální výchovou v rodině, tématem, kterému je u nás od roku 2010 věnována výrazná pozornost jak ve veřejném, tak soukromém sektoru, a to v souvislosti se vznikem publikace *Sexuální výchova – Vybraná témata* (Fifková et al., 2009) a dokumentu *Doporučení k realizaci sexuální výchovy v základních školách* (2010). Oba výše uvedené texty byly vydány Ministerstvem školství, mládeže a tělo-výchovy. V reakci na vznik těchto dokumentů začaly protesty Výboru na obranu rodičovských práv (VORP) proti používání těchto textů. Díky těmto protestům pak vznikla celospolečenská diskuse nad sexuální výchovou ve škole a úlohou rodiny v této oblasti výchovy.¹

V tomto textu se zajímáme o to, *jaké jsou poznatky současného (euroamerického) výzkumu zaměřeného na sexuální výchovu v rodině*. Dílčí otázky, které si v tomto příspěvku klademe, směřují k zodpovězení následujících: *Probíhá v rodinách sexuální výchova? Co je jejím obsahem a čím je tento obsah ovlivněn? Čím je sexuální výchova v rodině specifická? Jakou roli mají rodiče při sexuální výchově v rodině?*

Text má podpořit odbornou diskusi o tématu, kterému na českém odborném pedagogickém poli nebývá věnována dostatečná pozornost. Uvedená zjištění vycházejí spíše ze zahraničních angloamerických zdrojů, neboť u nás mnoho relevantních odborných studií neexistuje. Naším úkolem není soudit ani rozhodovat, zda sexuální výchova má být ve škole nebo v rodině, ale spíše předložit doklady o tom, co se o tomto tématu ví, respektive jak se o něm diskutuje v zahraničí. Předložené výsledky výzkumů umožní lépe pochopit určité procesy, jevy a fakta, které z kontextu sexuální výchovy vyplývají.

Jakým způsobem o sexuální výchově v tomto článku přemýšlíme? V úvaze nad sexuální výchovou můžeme s odkazem na koncept postmodernismu přijmout jako výchozí to stanovisko, které nacházíme u Foucaulta (1979) a později u DeLamatera (in Sprecher, Harris, & Meyers, 2008), totiž že sexuální výchova je nástrojem regulace společnosti. Každá společnost reguluje sexualitu svých členů. Sociologický pohled nám tedy vysvětluje celospolečenské zaujetí tímto tématem a zejména přenesení této oblasti výchovy do úrovně veřejné, konkrétně vzdělávací politiky. DeLamater (in Sprecher, Harris, & Meyers, 2008) tvrdí, že společenské ovlivňování sexuality se odehrává na několika úrovních, jimiž jsou makroúroveň, subkulturní úroveň, interpersonální a individuální úroveň. Makroúroveň je nejvzdálenější, zahrnuje rozsáhlé historické změny. Subkulturní úroveň zahrnuje sociální třídy a etnické skupiny, interpersonální je vztažena k interakcím s významnými druhými, jako jsou rodiče a vrstevníci. Tyto tři úrovně pak ovlivňují úroveň

¹ Blíže se výše uvedené situaci věnují Jarkovská a Lišková (2013).

individuální – sexuální touhu, postoje a znalosti jednotlivce. V tomto textu je věnována pozornost primárně individuální úrovni. Jde nám tedy o postihnout oblast sexuální výchovy na úrovni jedinců a jejich vzájemného působení.

Sexuální výchova jako pojem

Zájem o sexuální výchovu započal v 70. letech 20. století, přičemž byl sycen ze tří hlavních zdrojů. Prvním zdrojem byl nárůst obav o zvětšující se počet těhotných mladistvých. Kritizována byla sexuální výchova a dostupnost antikoncepce u sexuálně aktivních teenagerů. Druhým zdrojem byl nárůst obav z rozšíření HIV a dalších pohlavně přenosných chorob. Třetím zdrojem byl nárůst dětského týrání a sexuálního zneužívání. V 70. a 80. letech byla ve Velké Británii sexuální výchova z výše zmíněných důvodů zaváděna do škol. Od té doby se kladl mnohem větší důraz na poskytování znalostí o procesu reprodukce a přirozenosti sexuality a vztahů, na emoční stránku sexuální aktivity, na získání postojů a dovedností, které pomohou mladým lidem se efektivně ochránit a řídit jejich vztahy bezpečnou a odpovědnou cestou. Stejně jako ve Velké Británii můžeme konstatovat, že se v České republice nyní klade větší důraz na širší obsahovou náplň sexuální výchovy než jen na znalosti. Jakým způsobem ale můžeme sexuální výchovu terminologicky vymezit?

Ve shodě s Uzlem (2006) můžeme konstatovat, že to, co je definováno jako sexuální výchova, se mění v průběhu času.² Dříve byl pojem sexuální výchova chápán v užším slova smyslu než dnes. Přístup k sexuální výchově vycházel spíše z přírodovědných disciplín a po obsahové stránce směřoval zejména k pohlavnímu styku a poučení o něm, současný přístup k sexuální výchově je ovšem mnohem více vztahován k sociálním vědám jako psychologie a sociologie (Measor, Miller, & Coralie, 2000).

Co máme na mysli, pokud řekneme, že mluvíme o sexuální výchově? Podíváme-li se na dnešní definice sexuální výchovy, zjišťujeme, že už dnes nejde jen o znalosti či úzké tematické zaměření na pohlavní styk, jak tomu bylo dříve. V současných definicích nalézáme komplexnější cíle a obsahy, jak můžeme vidět např. u Sauerteiga a Davidsona (2009), kteří pod sexuální výchovu³ zahrnují mnoho aspektů od formálního a informálního formování sexuálních znalostí a uvědomění mladých. Dnes je cílem studia lidské sexuality nejen zjistit více o pohlavním styku, ale jít dále, více do hloubky. Současná sexuální výchova se zaměřuje nejen na oblast znalostí, ale také

² Viz např. Jarkovská a Lišková (2013), Uzel (2006), Janiš (2008), Janiš (2011).

³ V zahraniční literatuře se můžeme setkat s pojmem *sex education* či *sexual education*.

dovedností, postojů, chování a kritické reflexe osobní zkušenosti. Lze říci, že nejsou důležité jen znalosti, ale je kladen důraz i na postoje, které jedinec k vlastní sexualitě, pohlavnímu styku či partnerovi má.

V západoevropské kulturní oblasti je sexuální výchova užívána jako koncept, který terminologicky odkazuje k definici Mezinárodní federace pro plánovanou rodičovství (IPPF) a Mezinárodní zdravotnické organizace (WHO). Jejich definice vychází ze švédského a amerického modelu. Definice WHO nám říká, že „*podstatu a cíle sexuální výchovy tvoří vše, co přispívá k výchově celistvé osobnosti, schopné poznávat a chápat sociální, mravní, psychologické a fyziologické zvláštnosti jedinců podle pohlaví a díky tomu zformovat optimální mezilidské vztahy s lidmi svého i opačného pohlaví*“ (srov. např. Sexuální výchova, 2010, nestr.). V tomto pojetí je sexuální výchova chápána jako příprava na sexuální život, ale jedná se také o výchovu k mezilidským a rodinným vztahům. Klade důraz na antikoncepci a prevenci pohlavně přenosných nemocí,⁴ ale řeší i psychologické a psychosexuální problémy spojené s každým partnerským soužitím. Můžeme tedy shrnout, že v takovémto pojetí vede sexuální výchova k výchově tří sociálních rolí, a to k roli sexuální, partnerské a rodičovské. Toto pojetí je velmi komplexní a je tvořeno jak přípravou na sexuální život, tak i přípravou na život partnerský a rodinný.

Výše uvedené nás tedy vede ke konstatování, že dnes je užíván v rámci koncepce sexuální výchovy holistický přístup. Výchovné cíle pak souvisejí s učením, ale také s porozuměním sobě samému, vlastní sexualitě a potřebám. Jedinec nezískává jen znalosti, ale tříbí si rovněž svoje postoje a hodnoty.

V rámci definic sexuální výchovy se objevuje u Sprecherové, Harrisové a Meyersové (2008) také zmínka o jednosměrnosti působení, neboť definují sexuální výchovu jako jednosměrný transfer informací směrem od více poučených k méně poučeným. Chápáno ve smyslu od rodičů směrem k dětem. Tato definice je poněkud zavádějící, neboť děti mohou být poučeny o tématech vztahových k sexuální výchově mnohem více než rodiče, a to díky moderním informačním technologiím, které děti ovládají velmi dobře a mohou se k požadovaným informacím dostat. Je tedy možné sledovat v rámci této tematiky i opačný mezigenerační přenos v oblasti sexuální výchovy.

Jako hlavní cíl sexuální výchovy můžeme vnímat získání sexuální gramotnosti, v tom smyslu, jak o ní mluví Shtarkshall, Santelli a Hirsch (2007), kdy jde o orientování se v problémech spojených se sexuální výchovou. V souvislosti se získáním sexuální gramotnosti je důležité ovlivnit sexuální chování jedinců, a to prostřednictvím sexuální výchovy.

⁴ Vzhledem k vysokému procentu těhotných náctiletých žen a zvyšujícímu se procentu osob, které se nakazily pohlavně přenosnou chorobou, je v zemích EU sexuální výchova ve škole směřována zejména k těmto oblastem.

Sexuální socializace a sexuální komunikace

Nyní se pojďme blíže podívat na pojmy, které souvisejí s termínem sexuální výchova. V rámci pojmosloví vztaženého k sexuální výchově se v zahraničí, oproti českému prostředí, objevují další dva pojmy: sexuální komunikace⁵ (Raffaelli, Bogenschneider, & Flood, 1998; King & Lorusso, 1997) a sexuální socializace⁶ (Lefkowitz & Stoppa, 2006; Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007).

Sexuální komunikace je specifická neřízenou a neplánovanou edukací. Je pro ni typický oboustranný přenos, jak od rodičů k dětem, tak od dětí k rodičům (Sprecher, Harris, & Meyers, 2008). Jedná se tedy o společný dialog zaměřený na sexuální tematiku. Jerman a Constantine (2010, s. 1164) chápou sexuální komunikaci jako „*hlavní prostředek přenosu sexuálních hodnot, víry, očekávání a znalostí mezi rodiči a dětmi. Jedná se o základní proces, díky kterému rodiče převádějí svoje ideje, hodnoty, víru, očekávání, informace a znalosti.*“ Ve své definici ovšem zdůrazňují spíše generaci rodičů. Sexuální komunikace má podle nich sloužit rodičům k formování jejich dětí, je prostředkem pro ovlivňování sexuálního chování dětí. Podle Jermana a Constantina (2010) můžeme chápat sexuální komunikaci jako jeden z aspektů sexuální socializace. My si dovolueme tvrdit vzhledem k úvaze nad pojetím sexuální výchovy, které je naznačeno výše, že sexuální komunikace je v podstatě jedním z prostředků sexuální výchovy.

V případě sexuální socializace mluvíme o procesu, jenž směřuje k růstu zdravé sexuální osobnosti. Nejprve se stáváme součástí sexuální socializace, následně se pak účastníme sexuální komunikace a sexuální výchovy. Tento proces se odehrává nepřímou, a to díky verbálnímu i neverbálnímu jednání. Díky tomuto procesu jedinec v kontextu sexuality lépe porozumí hodnotám, myšlenkám, sdíleným kulturním symbolům a společenským normám. V rámci sexuální socializace působí na dítě nejrůznější jevy a procesy, např. intimní kultura rodiny, rodičovské reakce na masturbaci, projevy fyzické lásky mezi rodiči apod. Vzhledem k tomu dochází k působení na vlastní sexualitu dětí. Výsledky sexuální socializace nejsou obecně považovány za formální sexuální výchovu (Lefkowitz & Stoppa, 2006; Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007). Pro sexuální socializaci je typická nezáměrnost. Nápodoba a působení vzoru pak fungují v sexuální socializaci velmi výrazně. Nepřímé a nezáměrné působení typické pro sexuální socializaci může

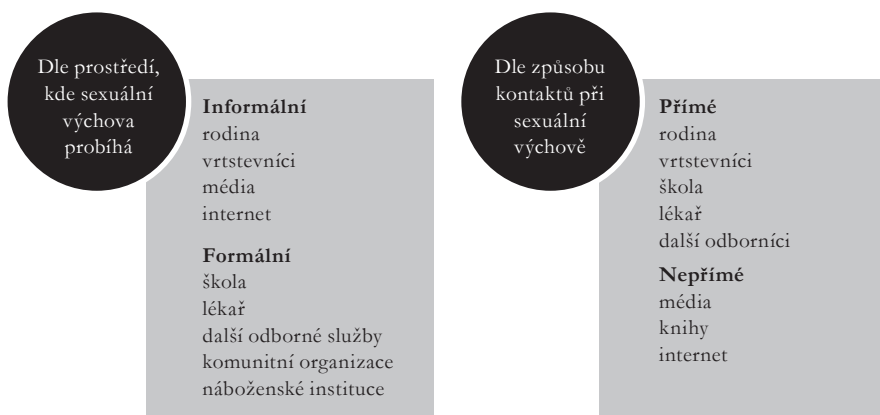
⁵ V anglických zdrojích je uváděn pojem *sexual communication*. U Jermana a Constantina (2010) v tomtéž významu nacházíme pojem *communication about sexual issues*. Pro účely textu užívám doslovný překlad, neboť to považuji za nejvýstižnější a stručné. Pojem sexuální komunikace je užíván v kontextu komunikace o sexuálních tématech, nejedná se o druh či typ komunikace, ale jde o obsahovou rovinu komunikace.

⁶ V anglických zdrojích je uváděn pojem *sexual socialization*.

mít v důsledku negativní výsledky, které pak rodiče následně korigují záměrným působením – sexuální výchovou. Je zjevné, že primárním prostředím pro tento druh socializace je rodina. Podle Jermana a Constantina (2010) rodiče zahajují ovlivňování sexuálního vývoje svých dětí právě skrze sexuální socializaci, a to mnohem dříve, než začínají cíleně diskutovat sexuální témata. Sexuální socializaci vnímáme rovněž jako prostředek sexuální výchovy, stejně jako sexuální komunikaci.

Zdroje sexuální výchovy

Existují zdroje sexuální výchovy, které mají různorodou charakteristiku. Zdroji máme na mysli činitele či prostředí, ze kterých sexuální výchova vychází. Na základě prostudovaných materiálů navrhuje rozdělení zdrojů sexuální výchovy dle dvou aspektů – aspektu prostředí a aspektu komunikace. Toto rozdělení přibližujeme v následujícím obrázku a textu viz níže.

Obrázek 1

Rozdělení zdrojů sexuální výchovy

V rámci aspektu prostředí s oporou o Sprecherovou, Harrisovou a Meyerovou (2008) rozlišujeme formální a informální zdroje sexuální výchovy. Formální zdroje jsou užívány ve formálním prostředí. Výchova je formálně ukotvena předepsanými pravidly či vládními nařízeními a zákony. Výchova je tedy formalizována do určitých pravidel. Mezi formální zdroje patří škola, lékař, další odborné služby, náboženské instituce, komunitní organizace a rovněž knihy. V informálním prostředí je výchova realizována bez předepsaných pravidel a zákonů, řídí se spíše nepsanými společenskými pravidly. Mezi informální zdroje sexuální výchovy řadíme rodinu, vrstevníky, média a internet. Užívaná pravidla nejsou formalizována ani formálně platná.

Při přemýšlení nad tématem sexuální výchovy je důležité si uvědomit, jakým způsobem probíhá kontakt při sexuální výchově, podle toho potom odvozujeme zdroje přímé a zdroje nepřímé. Pro zdroje přímé je typické, že je kontakt přímý. Komunikace o tématech probíhá z očí do očí. Může probíhat vzájemné reagování a vzájemný přenos. Mezi zdroje přímé řadíme rodinu, vrstevníky, školu, lékaře a další odborníky. Pro zdroje nepřímé je typická nekontaktní komunikace, tedy neverbální. Příjemce nemá možnost vést se zdrojem přímou komunikací. Mezi zdroje nepřímé zařazujeme média, internet a knihy.

Výzkumy z oblasti sexuální výchovy se zaměřují v rámci zdrojů spíše na rodinu (srov. např. King & Lorusso, 1997; Miller, Benson, & Galbraith, 2001; Weaver, Byers, Sears, Cohen, & Randall, 2002; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Fogarty & Wyatt, 2011). V rámci rodiny jako zdroje pak bývá nejčastěji řešena míra sexuální výchovy v rodině a její vliv na sexuální chování dětí. V případě školy jako zdroje sexuální výchovy se pak řeší zejména vliv sexuální výchovy ve škole na sexuální chování (srov. např. Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas ... Johnson, 2006; Wellings, Wadsworth, Johnson, Field, & Macdowall, 1999; Kirby, Laris, & Rolleri, 2007).

Vzhledem k tomu, že vrstevníci jsou často uváděni jako primární zdroj sexuální výchovy, by bylo dobré se hlouběji výzkumně věnovat i tomuto zdroji sexuální výchovy. Ve výzkumu Šilerové⁷ (2003) dokonce 81 % respondentů tvrdí, že vrstevníci jsou pro ně zdrojem sexuální výchovy. Partneři, které lze rovněž považovat za vrstevníky, byli uváděni ve 40 % případů. Vrstevníci jsou uváděni jako nejčastější zdroj sexuální výchovy rovněž u výzkumů Weisse a Zvěřiny (2001)⁸; Sprecherové, Harrisové a Meyersové (2008)⁹; Turnera, Sievinga, Eisenberga a Skaye (2011).

Rodina jako zdroj sexuální výchovy

Z výzkumů z 80. a z první poloviny 90. let vyplývá, že v rodině se objevuje nepřilíš rozvinutá sexuální výchova přímo směřovaná k dětem (Kisker, 1985¹⁰; Fischer, 1987¹¹). Dnes rovněž nepatří rodina mezi nejčastěji uváděné zdroje

⁷ Šilerová realizovala výzkum, který byl zaměřen na věkovou skupinu 17–18 let, dohromady se zúčastnilo 800 žáků.

⁸ Výzkum pod vedením Weisse a Zvěřiny byl zaměřen na reprezentativní vzorek populace starší 15 let, dohromady se jednalo o 2000 respondentů.

⁹ Celkem 6527 studentů (2379 mužů a 4148 žen). Průměrný věk 20 let. 86 % bělochů, 9 % černochoů, 2 % Hispánci.

¹⁰ Výzkum realizovaný v USA.

¹¹ Výzkum realizovaný v USA.

sexuální výchovy (Weiss & Zvěřina, 2001; Šilerová, 2003; Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas ... Johnson, 2006; Boyce, Doherty-Poirier, MacKinnon, Fortin, Saab, King, & Galluper, 2006; Turner, Sieving, Eisenberg, & Skay, 2011), i když oproti 80. a 90. letům každopádně sexuální výchova v rodině vzrostla (Sprecher, Harris, & Meyers, 2008).

U Weisse a Zvěřiny (2001) jsou rodiče jako hlavní rodinní činitelé třetím nejčastějším zdrojem sexuální výchovy. Z výsledků Šilerové (2003) plyne, že matka je třetím nejčastějším zdrojem, otce však mnoho žáků neuvádělo. Zajímavým zjištěním je fakt, že ženy mnohem častěji uvádějí rodiče jako primární zdroj sexuální výchovy oproti mužům (Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas ... Johnson, 2006; Weiss & Zvěřina, 2001; Sprecher, Harris, & Meyers, 2008). To koresponduje s dalšími zjištěními ohledně role rodičů v rámci sexuální výchovy v rodině, kdy na základě výzkumů bylo zjištěno, že rodiče směřují sexuální výchovu více k dcerám než synům.

Pokud se zaměříme na věkové období, kdy rodiče zahajují sexuální výchovu, dozvídáme se z výzkumu Kinga a Lorusa (1997), že děti nejčastěji začínají se svými rodiči diskusi nad sexuální tematikou rok či těsně před 13. rokem života, 40 % respondentů pak uvedlo mezi 13.–15. rokem. Čím je pak dítě starší, tím roste počet témat, která se s dětmi probírají (Jermaň & Constantine, 2010). Tento fakt souvisí i s partnerskou a rodičovskou rolí, neboť v momentě, kdy jedinec přijímá výše zmíněný typ rolí, se začíná otevírat prostor pro další edukační aktivitu rodičů.

Jedním z hlavních cílů sexuální výchovy je ovlivnit sexuální chování dětí. Vzhledem k tomuto cíli se i značná část výzkumů věnuje právě dopadům sexuální výchovy na sexuální chování jedinců. I nás tedy zajímá odpověď na otázku: *Jaký má sexuální výchova v rodině vliv na sexuální chování dětí?* Ovšem z prostudovaných textů i s oporou koncepce Millera, Fasuly, Dittuse, Wieganda, Wyckoffa a McNaira (2007) lze konstatovat, že kvantitativní výzkumy zabývající se úlohou rodiny při sexuální výchově mají nesourodé výsledky. Na jedné straně říkají, že děti, v jejichž rodinách probíhá sexuální výchova, pravděpodobně v mnohem menší míře zahájí svůj sexuální život v brzkém věku (Miller, Kotchick, Dorsey, Forehand, & Ham, 1998; Wellings, Wadsworth, Johnson, Field, & Macdowall, 1999; Whitaker & Miller, 2000; Miller, Benson, & Galbraith, 2001; Stone & Ingham, 2002; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003). Z toho tedy plyne, že v rodinách, kde probíhá sexuální výchova, zahajují děti svůj sexuální život později než v rodinách, kde není realizována žádná sexuální výchova. Ve výzkumech můžeme také objevit další pozitivní sexuální výchovy v rodině, a to příznivé působení na nízký počet sexuálních partnerů a konzistentní užívání antikoncepce (Miller, Benson, & Galbraith, 2001; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003). Shrňme-li výše uvedené, můžeme konstatovat, že sexuální výchova v rodině pozitivně působí na chování dětí.

V odborné oblasti ale najdeme i jiné kvantitativní studie, které zaujmají opačné stanovisko, a to že sexuální aktivita je právě větší u těch adolescentů, u nichž probíhala sexuální výchova v rodině (Widmer, 1997; Somers & Paulson, 2000; Sneed, 2008).

Výše naznačené rozpory ohledně výsledků výzkumů sexuální výchovy v rodině mohou být závažnější. Rozdílné efekty si můžeme vysvětlit rozdílnou podobou sexuální výchovy v rodinách, neboť Raffaelli, Bogenschneider a Flood (1998) upřesňují, že mezi faktory, které významně působí na sexuální výchovu v rodině, patří věk dětí, věk rodičů, složení domácnosti, úroveň vzdělání rodičů či zaměstnanecký status matky. Bylo by totiž s podivem si myslet, že jakákoliv matka i otec neovlivňují svými charakteristikami právě sexuální výchovu, potažmo sexuální chování svých dětí.

Obsah sexuální výchovy v rodině

Obsah sexuální výchovy je i jedním ze sporných momentů veřejných a politických diskusí. Příznivci sexuální výchovy ve škole, obhajující ji kvůli nedostatečné míře sexuální výchovy v rodině, tvrdí, že pokud probíhá sexuální výchova v rodinách, je její obsah jen velmi redukovaný, zúžený jen na některé zásadní položky, jako je ochrana před nechtěným otěhotněním, přenos pohlavních chorob apod. Pojďme se tedy nyní blíže podívat na možný obraz toho, jaký je v rodinách obsah sexuální výchovy.

Pokud chceme obsah sexuální výchovy kategorizovat a systematizovat, inspiraci můžeme najít u britského kolektivu autorů (Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas, Mcmanus ... Johnson, 2006)¹², již hovoří o třech hlavních kategoriích obsahu sexuální výchovy: biologická, redukce riskantního chování a psychosociální.¹³ Tato kategorizace je tedy tematickým rozdělením obsahu sexuální výchovy. Z tohoto rozdělení vycházel i ve svém výzkumu, kdy zjistil, že u účastníků ve věku 16–29 let, kteří v období

¹² Macdowall s kolektivem pracoval na velkém národním výzkumu NATSAL, který byl realizován v roce 2000 ve Velké Británii. Respondenty byli lidé ve věku 16–44 let, dohromady jich bylo 11 161.

¹³ V rámci biologické kategorie se jedná o témata spojená s mechanickými a biologickými aspekty lidské reprodukce, obsahem je vývoj ženského a mužského těla, jak se rodí děti a rovněž pohlavní styk. U druhé kategorie, vztažené k redukci riskantního chování, se obsah dotýká následků, které může mít riskantní sexuální chování. Objevují se témata vztažená k pohlavně přenosným chorobám a preventivním strategiím – antikoncepce a plánované rodičovství. V rámci psychosociální kategorie se jedná o témata vztažená k homosexualitě, masturbaci, k potěšení z pohlavního styku, k odmítnutí pohlavního styku v případě nezájmu, k emocím a vztahům.

prvních sexuálních zkušeností cítili, že nemají dostatek znalostí, se objevuje zejména potřeba dalších znalostí v psychosociální oblasti, dále potřeba více informací o zdravotních rizicích sexuálního chování a ochraně proti němu. V případě psychosociální kategorie máme na mysli témata vztahovaná k homosexualitě, masturbaci, k potěšení z pohlavního styku a k emocím apod.

Je patrné, že témata ze psychosociální kategorie jsou v rodinách potlačována (srov. Miller, Kotchick, Dorsey, Forehand, & Ham, 1998). To je ale spojeno s tím, že tato témata vyžadují dobré rodinné klima a velkou otevřenost, protože jsou to témata velmi citlivá. Témata z biologické kategorie a kategorie vztahované k redukci sexuálního chování jsou přece jenom spíše technického rázu a jsou spíše obecná, nemusí být tolik zkonkrétnována. Zatímco např. téma masturbace může být velmi citlivým a osobním tématem, což ale souvisí také se společenským vnímáním. Není vzácné se bavit s přáteli či kolegy o pohlavním styku, ale kdo s nimi mluví o masturbaci či o potěšení, které může jedinec zažít při pohlavním styku? Téma masturbace, potěšení z pohlavního styku, ale i homosexualita jsou přece jen témata společensky tabuizovaná.

Pozitivní stránky pohlavního styku bývají málo zmiňovány ve společnosti směrem k dětem. Důvod je jasný, a to oddálit pohlavní styk. Právě vzhledem k možným rizikům, které z něj mohou plynout, směřuje obsah sexuální výchovy v rodině často k rizikům spojeným s pohlavním stykem apod. Fogarty a Wyatt (2011) mluví o tématech jako antikoncepce, sexuální chování, pohlavně přenosné nemoci, což zmiňují i další (Fischer, 1987; King & Lorusso, 1997; Miller, Kotchick, Dorsey, Forehand, & Ham, 1998; Jerman & Constantine, 2010). Dále zmiňují jako nejdiskutovanější témata: pohlavní styk, reprodukce, plánované rodičovství, homosexualita a sexuální zneužívání.

Co může působit na obsah sexuální výchovy

V rámci rodiny se můžeme setkat s různorodými obsahy sexuální výchovy. Přemýšlejme tedy nad tím, čím je to způsobeno. Podíváme-li se na zahraniční výzkumy, objevujeme tři oblasti, které mohou působit na obsah sexuální výchovy v rodině, a to jsou sexuální zkušenosti dětí, potřeby dětí spojené s pohlavím a rovněž pohlaví samotných rodičů.

Z nastudovaných výzkumů lze konstatovat, že vzhledem k sexuálním zkušenostem dětí se proměňuje obsah sexuální výchovy. Raffaelli, Bogen-schneider a Flood (1998) zjistili, že fakt, zda si rodiče myslí, nebo zda ví, že jejich děti měly pohlavní styk, ovlivňuje obsah sexuální výchovy v rodině. Jestliže to matky vědí, obsah sexuální výchovy směřují k tomu, že se baví

o pohlavním styku, o tom, jaké to je apod. U otců tato informace způsobí to, že svoji výchovnou aktivitu směřují k tématu nebezpečí AIDS a dalších přenosných pohlavních chorob a rovněž k plánování rodičovství. K podobnému závěru o ovlivňování obsahu sexuální výchovy v důsledku pohlavní aktivity dětí došli i Inazu a Fox (1980). Ve svém výzkumu se soustředili na sexuální výchovu mezi matkou a dcerou před a po prvním pohlavním styku. Uvádějí, že před sexuální aktivitou dcer se výchovné působení matky vztahovalo spíše k prevenci sexuálního experimentování, moralizováním a poskytováním obecných informací o sexu. V momentě, kdy matky vědí či předpokládají, že jsou jejich dcery sexuálně aktivní, jejich role ve výchovném procesu se posunuje směrem k průvodcovské roli, dávají dcerám spíše praktické rady a orientují se na téma plánovaného rodičovství (Inazu & Fox, 1980). Se zahájením pohlavního života dětí narůstá u rodičů pocit, že jejich dětem se přiblížily rodičovské povinnosti, tudíž zapojují i toto téma. To je řešeno také v kontextu správného výběru partnera, neboť ten bývá právě vztahován k případnému budoucímu otci dětí.

Jak bylo uvedeno výše, na obsah sexuální výchovy v rodině působí i potřeby dětí spojené s jejich pohlavím. Zajímavé zjištění v kontextu pohlaví nalézáme u již zmíněného kolektivu autorů (Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas ... Johnson, 2006), a to že u žen (19 %), mnohem více než u mužů (9 %), se objevila potřeba hovořit o tématu, jak umět odmítnout žádost či nabídku o pohlavní styk. Zatímco muži (21 %), mnohem více než ženy (15 %), chtěli vědět více o tom, jak může být sex více uspokojivý. To je spojeno s tím, že právě témata z psychosociální kategorie jsou poddimenzována. Je možné, že muži i ženy mají ve zmíněných oblastech málo informací, že v tomto směru není jejich sexuální výchova v rodině dostatečná. Těžko můžeme říct, že ženy dostávají dostatek informací o tom, jak může být sex uspokojivý, nebo že jsou poučeny o tomto tématu. Také nemůžeme říct, že u mužů je sexuální výchova v rodině mnohem více vedena k tématu, jak umět říct ne, než jak může být sex uspokojivý. Rozdíl je dán potřebami příjemců sexuální výchovy. Z tohoto výzkumu dále vyplynulo, že otcové i matky diskutují mnohem častěji téma vyhýbání se pohlavnímu styku a riziko přenosu pohlavních nemocí a HIV s dívkami než ve stejném věkovém období s chlapci. Zatímco užívání ochrany je mnohem více diskutováno, jak ze strany matky, tak otce, s chlapci než s dívkami. Sexuální výchova u dcer je tedy směřována spíše na oddálení pohlavního života, u chlapců pak k opatrnosti při sexuálním styku. Požadovaná zdrženlivost u dívek má vést k zabránění těhotenství a nemocí. V rámci obsahové náplně sexuální výchovy tedy můžeme rozlišit dva typy ochrany: ochranu před a ochranu při. Ochrana před, myšleno před pohlavním stykem, je směřována spíše k dívkám. Cílem je zabránit pohlavnímu styku či jej oddálit. Ochrana při, myšleno při pohlavním styku, je určena spíše synům. Cílem je naučit syny chránit se při pohlavním

styku. Chlapec si může užít, ale nesmí dopustit následky. Ačkoli v případě následků z riskantního pohlavního styku je žena tou, která je ohrožena více. A nejen žena, ale celá její rodina. Tyto jevy nás vedou k zamyšlení nad tradičním stereotypním uvažováním o ženské a mužské roli. Muž může zabránit neštěstí užíváním kondomu, ale u ženy je jistější vést ji k tomu, aby raději pohlavně nežila, neboť se jedná o chování, které rodiče nemají pod kontrolou. Je zjevné, že na muže je přenášena odpovědnost za sebe i za partnerku. V důsledku jsou tedy synové vedeni k jejich odpovědné úloze mnohem více než ženy, u nichž je výchova směřována spíše k oddálení pohlavního styku z důvodu hrozby možného mateřství. Rodiče tedy vkládají do rukou syna důležitou roli.

Je bez pochyby, že obsahově se liší sexuální výchova v rodině dle pohlaví rodičů. Z výzkumů vyplývá, že matky mnohem více se svými dětmi komunikují o negativních následcích pohlavního styku než otcové (Byers, Sears, & Weaver, 2008; Eisenberg, Sieving, Bearinger, Swain, & Resnick, 2006). Jak lze tento fakt vysvětlit? Je možné, že matka si umí mnohem reálněji než otec představit, co by se odehrávalo, kdyby například došlo k nechtěnému těhotenství či pohlavně přenosné nemoci. Pravda také je, že tento následek by postihl mnohem více ženu-matku než muže-otce. Možným vysvětlením je také fakt, že otcové si nechtějí, mnohem víc než matky, připustit, že by měly jejich děti pohlavní styk, zejména u dívek, na což poukazují nálezy Jermana a Constantina (2010).

Dívkám a chlapcům jsou v rámci sexuální výchovy nabízeny rozdílné obsahy. Obsah sexuální výchovy v rodině se odvíjí od pohlaví rodiče, který o ní s dětmi hovoří. Záleží také na tom, zda dítě mělo či nemělo pohlavní styk. Rodičovské představy o sexuálním chování ovlivňují podobu sexuální výchovy.

Rodiče a jejich role při sexuální výchově v rodině

Ze studie Sauerteiga a Davidsona (2009) víme, že ve všech evropských zemích se zavádění sexuální výchovy setkala s diskusí ohledně úlohy rodiny. Tento fakt nás také vede k tomu, jakým způsobem rodiče vnímají svoji úlohu v rámci sexuální výchovy svých dětí.

Ze zahraničního výzkumu (Weaver, Byers, Sears, Cohen, & Randall, 2002) se dozvídáme, že 95 % rodičů (studie zahrnovala 4000 rodičů dětí ve školním věku) souhlasí s tím, že sexuální výchova by se měla odehrávat v obou prostředích, tedy ve škole i v rodině. Tato data nám tedy ukazují, že rodiče vnímají rodinu jako prostředí, kde by sexuální výchova měla probíhat. Ovšem je fakt, že v mnoha rodinách rodiče vůbec sexuální výchovu nerea-

lizují; King a Lorusso (1997)¹⁴ hovoří dokonce o 60 % žáků, kteří nikdy neprošli smysluplnou diskusí o sexuální tematice. K podobným zjištěním jako King a Lorusso (1997) došli i Fogarty a Wyatt (2011)¹⁵, kteří zkoumali sexuální výchovu v rodině v USA. V jejich výzkumu jen velmi málo respondentů potvrdilo, že mluví se svými rodiči otevřeně o sexu. Ovšem fakt je, že děti mohou mít jinou představu o otevřenosti než rodiče, a tudíž výsledky od dětí automaticky vycházejí spíše negativně, čili že rodiče nejsou otevření (srov. Hyde, Carney, Drennan, & Butler, 2010)¹⁶. I další výzkumníci (Kirkman, Rosenthal, & Feldman, 2005) vidí jako problematické téma otevřenosti. V jejich výzkumu většina respondentů tvrdila, že v rámci sexuálních témat je u nich v rodině otevřená komunikace, ovšem z kvalitativní analýzy zjistili, že účastníci měli velmi odlišnou představu o tom, co pro ně otevřenost znamená. Podle předchozích autorů (Hyde, Carney, Drennan, & Butler, 2010) chabé znalosti rodičů z problematiky sexuální výchovy a jejich obavy mohou vést k tomu, že nadhodnocují otevřenost komunikace v sexuálních tématech ve své rodině oproti tomu, jak to vnímají samotní příjemci, tedy děti.

Rodiče se se svými dětmi neshodují v míněních ohledně dostatečnosti sexuální výchovy v rodině. Rodiče mají tendenci podceňovat šíři faktických informací, které se jejich děti přejí dozvědět (Fischer, 1987; King & Lorusso, 1997). Rodiče mají zároveň tendenci přeceňovat a nadhodnocovat míru sexuální výchovy v rodině (Fustenberg, Moore, & Peterson, 1985; Sneed, 2008) oproti svým dětem. Rodiče pozitivněji hodnotí své počínání, neboť oni jsou aktéry, na kterých míra sexuální výchovy záleží. To je přirozené, neboť máme tendenci svoje jednání vidět pozitivněji, než tomu ve skutečnosti je.

Pokud se podíváme na téma preferencí zdrojů sexuální výchovy, považujeme za zajímavé zjištění, že rodiče nejsou pro svoje děti ve skutečnosti těmi hlavními socializačními agenty v oblasti sexuality, i když by se to dalo předpokládat vzhledem k tomu, že rodina je primární prostředí, kde se děti se sexuální výchovou setkávají a má na život jedince dlouhodobý vliv oproti škole. Rodiče bývají ve výzkumech uváděni jako preferovaný zdroj sexuální výchovy, ale přitom nejsou respondenty zmiňováni jako nejčastější zdroj

¹⁴ Výzkumu se zúčastnilo celkem 580 vysokoškolských studentů, kteří se narodili a vyrůstali v USA a kteří navštěvují univerzitu v New Orleans.

¹⁵ Prováděli hloubkové rozhovory se skupinou dospívajících mezi 13–18 lety.

¹⁶ Hyde s kolektivem realizoval kvalitativní výzkum v Irsku, celkem vedl rozhovory se 43 rodiči o tom, jak komunikují se svými dětmi o sexualitě. Individuální hloubkové rozhovory probíhaly s matkami i s otci, většinou v prostředí domova respondentů. Kritériem výběru vzorku byl fakt, že rodiče musí mít nejméně jedno dítě ve věku 10–19 let. Měli několik cest k výběru respondentů, tedy různorodý sociodemografický status. Pro analýzu dat užili analytickou indukci.

sexuální výchovy (Alexander, 1984; Wellings, Wadsworth, Johnson, Field, & Macdowall, 1999; Somers & Surmann, 2004; Macdowall, Wellings, Mercer, Nanchahal, Copas ... Johnson, 2006). Důvodem může být fakt, že sex je v rámci mnoha kultur vnímán jako tabuizované téma k domácí diskusi (Jaccard, Dittus, & Gordon, 2000; Yu, 2010), nebo neochota rodičů o tématu mluvit. Co tedy způsobuje fakt, že děti uvádějí rodiče jako preferovaný zdroj sexuální výchovy, ale ve skutečnosti tomu tak není?

Z provedených euroamerických výzkumů vyplývá, že matka zaujímá aktivnější roli v rámci sexuální výchovy než otec (King & Lorusso, 1997; Nollin & Petersen, 1992; Raffaelli, Bogenschneider, & Flood, 1998; Lefkowitz, Sigman, & Au, 2000; Sprecher, Harris, & Meyers, 2008; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Swain, Ackerman, & Ackerman, 2006; Jerman & Constantine, 2010). Dalším zajímavým podnětem k diskusi je směr, kterým je sexuální výchova cílena. Z výzkumů se totiž ukazuje, že matky častěji směřují sexuální výchovu k dcerám (Moore, Peterson, & Furstenber, 1986; Fischer, 1987; Fischer, 1990; King & Lorusso, 1997; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Swain, Ackerman, & Ackerman, 2006; Jerman & Constantine, 2010) než k synům. Matka je taky dětmi v rámci této tematiky více žádaná než otec, což vyplývá z výsledků Dilorio, Pluhara a Belchera (2003), kteří zároveň zjistili, že děti se cítí v diskusi nad sexuálními tématy mnohem lépe s matkou než s otcem. Pokud otcové realizují sexuální výchovu, pak spíše směrem k synům (Fischer, 1987; Dilorio, Pluhara, & Belcher, 2003; Swain, Ackerman, & Ackerman, 2006; Sneed, 2008; Jerman & Constantine, 2010). Tento jev lze vysvětlit biologickým vývojem a sexuálním zráním. Vzhledem k tomu, že dívkám hrozí riziko nechtěného těhotenství, které se fakticky dotýká více ženy než muže, je upřena výchovná aktivita spíše k nim. Možné vysvětlení lze nalézt i ve stereotypním vnímání ženy jako křehké bytosti, která musí být ochraňována. Fakt, že sexuální výchova v rodině je směřována spíše k dcerám, se odráží rovněž v míře znalostí, jež si děti odnášejí, jak můžeme vidět z výzkumu Kontuly (2010), který zjistil, že chlapci mají z rodiny mnohem méně znalostí než dívky.

V textu odkazujeme na euroamerické výzkumy, ale bylo by zajímavé se tomuto tématu věnovat i v České republice, neboť charakter českých rodin se částečně liší oproti západoevropské a americké situaci. Je jen otázkou, zda a jak se dnešní proměny rodiny směřující k nesezdanému soužití, mingles, k růstu kohabitací apod. odráží i v této oblasti. Přihlédneme-li k faktu, že při rozpadu rodičovského páru děti připadají do péče většinou matce, bude zajímavé sledovat, jak se nepřítomnost otce může projevat v oblastech souvisejících se sexuální výchovou.

Závěr

Sexuální výchova v rodině je tématem, kterému v českém pedagogickém výzkumu nebývá věnována dostatečná pozornost, výzkumná zjištění můžeme tedy čerpat spíše ze zahraničních zdrojů, ve kterých toto téma bývá řešeno, jak na rovině teoretické, praktické, tak také výzkumné. Výsledky výzkumů pak pomáhají na lokální, regionální i národní úrovni při rozhodovacích procesech v oblasti školství a také při koncipování jednak vzdělávacích programů z oblasti sexuální výchovy, jednak při výběru strategií, které pomáhají regulovat sexuální chování členů společnosti jakožto důležitého cíle sexuální výchovy.

Pro realizaci sexuální výchovy v rodině je důležité dobré rodinné klima a reálná představa rodičů o míře a obsahu sexuální výchovy v rodině. S tím souvisejí reálné a pravdivé informace a představy o sexuálním chování dětí.

Mnoho negativních stránek spojených se sexuální výchovou v rodině vyplývá z nedostatečné či špatné představy rodičů o znalostech dětí, jejich potřebách a jejich sexuálním životě. Pro rodiče by tedy bylo dobré lépe poznat míru sexuální aktivity svých dětí, jejich potřeby a znalosti. Při dodržení těchto předpokladů by měla mít v důsledku sexuální výchova v rodině lepší dopad na sexuální chování dětí.

Pokud bychom se chtěli věnovat tomuto tématu výzkumně, bylo by vhodné realizovat spíše kvalitativní výzkumný přístup, neboť většina realizovaných studií v zahraničí vychází z kvantitativního výzkumného přístupu. Důvodem je fakt, že se výzkumy orientují spíše na preferenci zdrojů sexuální výchovy, na obsahy sexuální výchovy v rodině a na její vlivy na sexuální chování dětí. Díky tomu ovšem zůstává upozaděna část reality, kterou lze zkoumat lépe prostřednictvím kvalitativního výzkumu, jaké jsou názory, subjektivní pocity, zkušenosti apod. Jako užitečný v této problematice vnímáme smíšený design, díky kterému by došlo k žádoucí kombinaci obou výzkumných přístupů. Toto můžeme vidět např. u výzkumu Kirkmana, Rosenthala a Feldmana (2005), kteří díky užití smíšeného designu mohli lépe pochopit procesy sexuální výchovy v rodině. Měli bychom větší šanci zjistit, proč děti uvádějí rodiče jako preferovaný zdroj sexuální výchovy, ale nepatří mezi zdroj užívaný nejčastěji. Díky smíšenému designu bychom také mohli lépe pochopit, proč jsou matky častějším zdrojem sexuální výchovy než otcové a proč se děti cítí při diskusi o sexuálních tématech mnohem lépe s matkami než s otci.

Mezi výzkumy zaměřujícími se na sexuální výchovu v rodině není jednoznačně identifikován vliv sourozenců, neboť ti ve výzkumech spadají do kategorie vrstevníků. Tato skupina by si zasloužila větší pozornost. Obohacující by bylo tematické postihnutí sourozeneckého vlivu a míry komunikace se sourozenci, neboť to je rovněž výrazný zdroj sexuální výchovy vedle rodičů. Nezanedbatelný se v tomto jeví také vliv sestřenic a bratranců

či jiných rodinných příslušníků, kteří jsou součástí stejné generace jako příjemce sexuální výchovy. Zejména v kontextu České republiky, kde jsou rodinné kontakty poměrně intenzivní a četné, se jeví tato výzkumná tematická oblast jako zajímavá.

Literatura

- Alexander, S. J. (1984). Improving sex education programs for young adolescents: Parents' views. *Family Relations*, 33(2), 251–257.
- Boyce, W., Doherty-Poirier, M., MacKinnon, D., Fortin, C., Saab, H., King, M., & Galluper, O. (2006). Sexual health of Canadian youth: Findings from the Canadian youth, sexual health and HIV/AIDS Study. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 15(2), 59–68.
- Byers, E. S., Sears, H. A., & Weaver, A. D. (2008). Parent's reports of sexual communication with children in Kindergarten to Grade 8. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 80–96.
- Dilorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980–2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5(3/4), 7–32.
- Doporučení k realizaci sexuální výchovy v základních školách.* (2010). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>
- Eisenberg, M. E., Sieving, R. E., Bearinger, L. H., Swain, C., & Resnick, M. D. (2006). Parents' communication with adolescents about sexual behavior: A missed opportunity for prevention? *Journal of Youth and Adolescence*, 35(6), 893–902.
- Fífková, H., Hricz, M., Jarkovská, L., Kubrichtová, L., Machuta, J., Neklapilová, V. ... Veselá, M. (2009). *Sexuální výchova – Vybraná témata*. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/8304_1_1
- Fischer, T. D. (1987). Family communication and the sexual behavior and attitudes of college student. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 481–495.
- Fogarty, K., & Wyatt, C. H. (2011). *Communicating with Teens about Sex: Facts, Findings, and Suggestions*. University of Florida.
- Foucault, M. (1979). *The History of Sexuality Volume 1: An Introduction*. London: Allen Lane.
- Fustenberg, F. F., Moore, K. A., & Peterson, J. L. (1985). Sex education and sexual experiences among adolescents. *Journal of Public Health*, 75(11), 1331–1332.
- Hyde, A., Carney, M., Drennan, J., & Butler, M. (2010). The silent treatment: parents' narratives of sexuality education with young people. *Culture, Health & Sexuality*, 12(4), 359–371.
- Inazu, J. K., & Fox, G. L. (1980). Maternal influence on the sexual behaviors of teenage daughters. *Journal of Family Issues*, 1(1), 81–99.
- Jaccard, J., Dittus, P., & Gordon, V. V. (2000). Parent-adolescent congruency in reports of adolescent sexual behavior and in communications about sexual behavior. *Child Development*, 69(1), 247–261.
- Janiš, K. (2008). Sexuální výchova – včera, dnes a zítra. Dostupné z: http://www.planovanirodiny.cz/storage/brod08/02sv_vcera_dnes_zitra.pdf
- Janiš, K. (2011). Historie cílené pohlavní výchovy na našem území. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss, *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví* (s. 378–385). Praha: Maxdorf.
- Jarkovská, L., & Lišková, K. (2013). Tradice, její rozpad a záchrana skrze sex: Diskurzivní strategie odpůrců sexuální výchovy. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 76(3), 269–290.

- Jerman, P., & Constantine, N. A. (2010). Demographic and Psychological Predictors of Parent-Adolescent Communication About Sex: A Representative Statewide Analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(10), 1164–1174.
- King, B. M., & Lorusso, J. (1997). Discussions in the Home About Sex: Different Recollections by Parents and Children. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 23(1), 52–60.
- Kirby, D. B., Laris, B. A., & Rolleri, L. A. (2007). Sex and HIV education programs: Their impact on sexual behaviors of young people throughout the world. *Journal of Adolescent Health*, 40(3), 206–217.
- Kirkman, M. D., Rosenthal, A., & Feldman, S. S. (2005). Being open with your mouth shut: the meaning of “openness” in family communication about sexuality. *Sex Education*, 5(1), 49–66.
- Kisker, E. E. (1985). Teenagers talk about sex, pregnancy, and contraception. *Family Planning Perspectives*, 17(2), 83–90.
- Kontula, O. (2010). The evolution of sex education and students’ sexual knowledge in Finland in the 2000s. *Sex Education*, 10(4), 373–386.
- Lefkowitz, E. S., & Stoppa, T. M. (2006). Positive sexual communication and socialization in the parent-adolescent context. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2006(112), 39–55.
- Lefkowitz, E. S., Sigman, M. D., & Au, T. K. (2000). Helping mothers discuss sexuality and AIDS with adolescents. *Child Development*, 71(5), 1383–1394.
- Macdowall, W., Wellings, K., Mercer, C. H., Nanchahal, K., Copas, A. J., Mcmanus, S., Fenton, K. A., Erens, B., & Johnson, A. M. (2006). Learning About Sex: Results From Natsal 2000. *Health Education & Behavior*, 33(6), 802–811.
- Measor, L., Miller, K., & Coralie, T. (2000). *Young people’s view on sex education: Education, attitudes and behaviour*. London: Routledge.
- Miller, K. S., Kotchick, B. A., Dorsey, S., Forehand, R., & Ham, A. Y. (1998). Family Communication About Sex: What Are Parents Saying and Are Their Adolescents Listening? *Family Planning Perspectives*, 30(5), 218–223.
- Miller, B. C., Benson, B., & Galbraith, K. A. (2001). Family relationships and adolescent pregnancy risk. A research synthesis. *Developmental Review*, 21(1), 1–38.
- Miller, K. S., Fasula, A. M., Dittus, P., Wiegand, R. W., Wyckoff, S. C., & McNair, L. (2009). Barriers and facilitators to maternal communication with preadolescents about age-relevant sexual topics. *AIDS and Behavior*, 13(2), 365–374.
- Moore, K. A., Peterson, J. L., & Furstenberg, F. E. (1986). Parental attitudes and the occurrence of early sexual activity. *Journal of Marriage and the Family*, 48(4), 777–782.
- Nollin, M. J., & Petersen, K. (1992). Gender differences in parent-child communication about sexuality: an exploratory study. *Journal of Adolescent Research*, 7(1), 59–79.
- Raffaelli, M., Bogenschneider, K., & Flood, F. M. (1998). Parent-Teen Communication About Sexual Topics. *Journal of Family Issues*, 19(3), 315–333.
- Sauerteiga, L., & Davidson, R. (2009). *Shaping Sexual Knowledge. A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe*. London: Routledge.
- Sexuální výchova* (2010). Dostupné z: <http://www.vychovakezdravi.cz/clanky/sexualni-vychova.html>
- Shtarkshall, R. A., Santelli, J. S., & Hirsch, J. S. (2007). Sex education and sexual socialization: Roles for educators and parents. *Perspective on Sexual and Reproductive Health*, 39(2), 116–119.

- Sneed, C. D. (2008). Parent-Adolescent Communication About Sex: The Impact of Content and Comfort on Adolescent Sexual Behavior. *Journal of HIV/AIDS Prevention in Children & Youth*, 9(1), 71–83.
- Somers, C. L., & Paulson, S. E. (2000). Students' perceptions of parent-adolescent closeness and communications about sexuality: Relations with sexual knowledge, attitudes, and behaviors. *Journal of Adolescence*, 23(5), 629–644.
- Somers, C. L., & Surmann, A. T. (2004). Adolescents' preferences for source of sex education. *Child Study Journal*, 34(1), s. 47–59.
- Sprecher, S., Harris, G., & Meyers, A. (2008). Perceptions of Sources of Sex Education and Targets of Sex Communication: Sociodemographic and Cohort Effects. *Journal of Sex Research*, 45(1), 17–26.
- Stone, N., & Ingham, R. (2002). Factors affecting British teenagers' contraceptive use at first intercourse: The importance of partner communication. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 34(4), 191–197.
- Swain, C. R., Ackerman, L. K., & Ackerman, M. A. (2006). The influence of individual characteristics and contraceptive beliefs on parent-teen sexual communications: A structural mode. *Journal of Adolescent Health*, 38(6), 753–953.
- Šilerová, L. (2003). *Sexuální výchova: Jak a proč mluvit s dětmi o sexualitě*. Praha: Grada.
- Turner, S. M., Sieving, R. E., Eisenberg, M. E., & Skay, C. (2011). Associations between sexually experienced adolescents' sources of information about sex and sexual risk outcomes. *Sex Education*, 11(4), 489–500.
- Uzel, R. (2006). *Sexuální výchova*. Dostupné z: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/sex%20vy.pdf>
- Weaver, A. D., Byers, E. S., Sears, H. A., Cohen, J. N., & Randall, H. E. S. (2002). Sexual health education at school and at home: Attitudes and experiences of New Brunswick parents. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 11(1), 19–31.
- Weiss, P., & Zvěřina, J. (2001). *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.
- Wellings, K. J., Wadsworth, A., Johnson, A., Field, J., & Macdowall, W. (1999). Teenage fertility and life chances. *Reviews of Reproduction*, 4(3), 184–190.
- Whitaker, D. J., & Miller, K. S. (2000). Parent-adolescent discussions about sex and condoms: Impact on peer influences of sexual risk behaviour. *Journal of Adolescent Research*, 15(2), 251–273.
- Widmer, E. D. (1997). Influence of older siblings on initiation of sexual intercourse. *Journal of Marriage & Family*, 59(4), 928–938.
- Yu, J. (2010). Sex education beyond school: implications for practice and research. *Sex Education*, 10(2), 187–199.

Kontakt na autorku

Lenka Kamanová

Institut celoživotního vzdělávání, Mendelova univerzita v Brně

E-mail: lenka.kamanova@mendelu.cz

Corresponding author

Lenka Kamanová

Institute of Lifelong Learning, Mendel University in Brno

E-mail: lenka.kamanova@mendelu.cz